

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Robinson, M., & Andersen, H. (2021). Literary tourism: Exploring cultural heritage through literature. Oxford University Press.
2. UNESCO. (2023). The role of literary tourism in preserving cultural heritage. Retrieved from <https://www.unesco.org/literary-tourism>
3. Usmon Azim. Tanlangan asarlar. 2 jild. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2018
4. Usmon Azim. Saylanma. –Toshkent: Sharq, 1995.
5. Usmon Azim. Tanlangan asarlar. 1 jild. –Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2016
6. Sh.I. Jumanova. Usmon Azim she'riyatida peyzaj tipologiyasi. Fil.fan.fal.dok.dis. Farg'ona 2022.
7. Ikromjonovna, J. S. (2023). PEYZAJNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MOTIVNI ANGLATISHDAGI O'RNI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 1, 97-99.
8. So'z haqida so'z.(Usmon Azim bilan suhbat) <https://img.uforum.uz>.
9. Gegel.F. Estetika. v.4t. – Moskva, 1968.
10. Qobilova, Z. (2024). ALISHER NAVOIY ADABIY MEROSINING OZARBAYJONDA O'RGANILISHI. *Hamkor konferensiyalar*, 1(1), 215-219.
11. V.G.Belinskiy. Tanlangan asarlar. – Toshkent, 1955
12. Tursunova,N. (2025). Alisher Navoiy an'alarining Muqimiy ijodidagi takomili. *Hamkor konferensiyalar*, 1(11), 260-263.
13. Tursunova, N. (2021). FOLKLORE MOTIVES IN MUKIMIY'S WORK. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS*, 2(09), 187-191.

YASHIL IQTISODIYOT KONSEPSIYASI ASOSIDA RISKLARNI BAHOLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Kambarov Jamoliddin Xikmatillayevich

Qo'qon universiteti

Akademik ishlar bo'yicha prorektori

shoxrux.maxmudov@ferpi.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada yashil iqtisodiyot konsepsiyasi asosida risklarni baholash tizimini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Ekologik va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda mavjud risklarni baholash usullarining samaradorligi tahlil qilinib, yashil indikatorlarni integratsiya qilish zaruriyati asoslab berilgan. Xalqaro tajribalar tahlili asosida O'zbekiston sharoitiga mos innovatsion yondashuvlar taklif etilgan. Tahlil natijalari asosida amaliy takliflar va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, risklarni baholash, ekologik xavf, barqarorlik, indikatorlar, integratsiya, innovatsion yondashuv.

Kirish: So'nggi yillarda dunyo miqyosida barqaror rivojlanishga erishish uchun yashil iqtisodiyot tamoyillariga asoslangan yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston ham bu yo'nalishda keng qamrovli islohotlarni amalga oshirmoqda. Biroq mavjud risk baholash tizimlari ko'pincha ekologik omillarni yetarlicha e'tiborga olmaydi. Shu sababli risklarni baholash tizimini yashil iqtisodiyot konsepsiyasi asosida takomillashtirish zarur. Tadqiqotning maqsadi – ekologik va iqtisodiy barqarorlikni hisobga olgan holda risklarni baholash tizimini tahlil qilish va uni takomillashtirish yo'llarini asoslab berishdir.

Asosiy qism: Mazkur tadqiqotda tizimli tahlil, taqqoslash hamda kontent tahlil usullari qo'llanildi, O'zbekiston iqtisodiyotidagi risk baholash tizimlari o'rganildi va ularning yashil iqtisodiyot tamoyillariga moslik darajasi aniqlashtirildi. Germaniya, Janubiy Koreya, Xitoy kabi

rivojlangan davlatlar tajribasi asosida yashil indikatorlar bilan boyitilgan risk baholash yondashuvlari tahlil qilindi.

Yashil iqtisodiyot — bu atrof-muhitga zarar yetkazmasdan, iqtisodiy o'sish va ijtimoiy farovonlikni ta'minlovchi barqaror iqtisodiy tizimdir. Uning asosiy maqsadi resurslardan oqilona foydalanish, ekologik muammolarning oldini olish, uglerod chiqindilarini kamaytirish hamda ijtimoiy tenglikka erishishdan iborat. Bu konsepsiya tabiiy resurslardan samarali foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy qilish orqali erishiladigan kompleks yondashuvga asoslanadi.

Yashil iqtisodiyot bu barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan, iqtisodiy o'sish, atrof-muhitni muhofaza qilish va ijtimoiy adolatni birlashtiruvchi zamonaviy iqtisodiy modeldir. Uning asosiy vazifasi — tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik xavflarni kamaytirish, iqlim o'zgarishiga moslashish hamda aholi farovonligini ta'minlashga qaratilgan iqtisodiy faoliyatni yo'lga qo'yishdir. Mazkur konsepsiya Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Jahon Banki va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan global kun tartibiga olib chiqilgan bo'lib, rivojlanayotgan davlatlar uchun ham muhim strategik yo'nalish sifatida e'tirof etilmoqda.

Yashil iqtisodiyot konsepsiyasining tarkibiy qismlari quyidagi ustuvor yo'nalishlar orqali namoyon bo'ladi: birinchidan, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish (quyosh, shamol, bioenergiya va geotermal manbalar); ikkinchidan, ekologik toza va intensivlikni kamaytiruvchi qishloq xo'jaligi uslublarini joriy etish; uchinchidan, sanoat jarayonlarida resurs tejavchi texnologiyalarni keng qo'llash; to'rtinchidan, chiqindilarni boshqarish va qayta ishlash tizimlarini takomillashtirish; beshinchidan, "yashil" qurilish me'yorlari asosida energiya samarador inshootlarni barpo etish; va oltinchidan, jamoat transporti, elektromobillar va velosiped infratuzilmasini rivojlantirish orqali ekologik transport turlariga o'tish. Ushbu yo'nalishlar quyidagi asosiy tamoyillar bilan uyg'unlashgan: ekologik barqarorlik, ijtimoiy adolat, iqtisodiy samaradorlik, texnologik yangilanish, resurslardan samarali foydalanish, hamda uglerod chiqindilarini minimallashtirish. Yashil iqtisodiyotning asosiy yondashuvi — iqtisodiyot, atrof-muhit va jamiyat o'rtasidagi muvozanatni saqlash orqali kompleks rivojlanishni ta'minlashdir.

Yashil iqtisodiyotni joriy etish natijasida bir qator ijobiy iqtisodiy va ijtimoiy samaralarga erishish mumkin: yangi "yashil" ish o'rinlarining yaratilishi, energetik mustaqillik darajasining oshishi, ekologik holatning yaxshilanishi, resurslar bilan samarali boshqaruv tizimining shakllanishi, shuningdek, aholining sog'lom turmush tarziga o'tishi uchun shart-sharoitlarning kengayishi.

1-rasm. Yashil iqtisodiyot konsepsiyasi¹⁴⁷

Yashil iqtisodiyot konsepsiyasining amaliyotga joriy etilishi iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy tizimlarda muvozanatni ta'minlashni ko'zlasa-da, ushbu jarayon bilan bog'liq turli xil xatar va noaniqliklarni boshqarish zarurati tug'iladi. Shu boisdan, yashil iqtisodiyotning samaradorligini oshirishda risklarni baholash tizimini shakllantirish va uni boshqaruv qarorlariga integratsiya qilish muhim ilmiy-amaliy yo'nalish hisoblanadi.

Yashil iqtisodiyotga o'tishda yuzaga keladigan asosiy risklar quyidagilar bo'lishi mumkin:

- Iqtisodiy risklar** – qayta tiklanuvchi energiya, ekologik texnologiyalar va "yashil" infratuzilmaga investitsiya kiritishdagi xarajatlar, sarmoyaning qaytish muddati bilan bog'liq noaniqliklar.
- Texnologik risklar** – yangi "yashil" texnologiyalarni joriy qilishdagi uzilishlar, texnik nosozliklar va mahalliy sharoitga moslashuvchanlik darajasi past bo'lishi.
- Ijtimoiy risklar** – an'anaviy iqtisodiyot sohalarida ish o'rinlarining qisqarishi, malakali kadrlar yetishmovchiligi, aholining yangi tizimga moslashishidagi qiyinchiliklar.
- Tashkiliy-va boshqaruv risklar** – yashil loyihalarning noto'g'ri boshqarilishi, normativ-huquqiy bazaning yetarli emasligi, monitoring va audit tizimlarining zaifligi.
- Ekologik risklar** – yashil loyihalar noto'g'ri amalga oshirilsa, salbiy ekologik ta'sirga sabab bo'lishi mumkin (masalan, bioyoqilg'i uchun o'rmonlarni kesish).

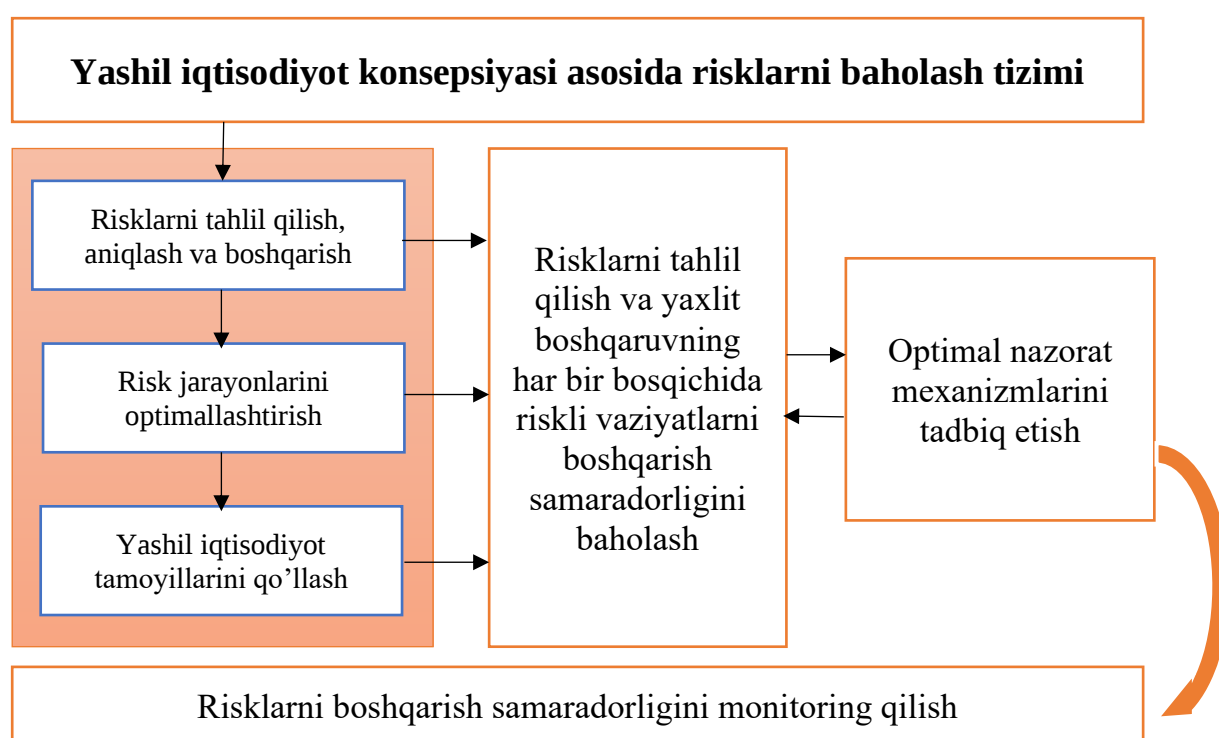
Yashil iqtisodiyot konsepsiyasini amaliyotga tatbiq etishda turli xil noaniqlik va xatarlarning mavjudligi ushbu yo'nalishdagi loyihalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlash uchun samarali risklarni baholash tizimini joriy etishni taqozo etadi. Mazkur tizim bir nechta asosiy bosqichlardan iborat bo'lib, ular yashil iqtisodiyot sohalarida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavf va noaniqliklarni aniqlash, ularning yuzaga kelish ehtimoli hamda ta'sir darajasini tahlil qilish, tegishli choralarni ishlab chiqish va doimiy monitoringni o'z ichiga oladi. Risklarni aniqlash bosqichida yashil texnologiyalar, ekologik infratuzilmalar yoki qayta tiklanuvchi energiya loyihalari doirasida potensial xavflar aniqlanadi. Shundan so'ng, risklar ehtimolligi va salbiy oqibat darajasi bo'yicha baholanadi, bu esa matritsa, ballik tizimlar yoki stsensariy tahlillar yordamida amalga oshiriladi. Keyingi bosqichda ushbu risklarni

¹⁴⁷ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan

kamaytirishga qaratilgan moliyaviy, tashkiliy va texnik choralar ishlab chiqiladi. Yakuniy bosqichda esa loyiha amalga oshirilishi jarayonida risk holatlari doimiy monitoring qilinadi hamda nazorat mexanizmlari orqali tezkor javob choralari ishlab chiqish ta'minlanadi. Shunday qilib, risklarni baholash tizimi yashil iqtisodiyotga asoslangan loyihalarning samaradorligini oshirish, moliyaviy resurslarni maqsadli taqsimlash, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va ekologik muhitga salbiy ta'sirni minimallashtirishda muhim vosita hisoblanadi.

2-rasm. Yashil iqtisodiyot konsepsiyasi asosida risklarni baholash tizimi¹⁴⁸

Yashil iqtisodiyotga asoslangan risklarni baholash tizimi — bu yashil tamoyillarga asoslangan loyihalarning samarali va xavfsiz amalga oshirilishini ta'minlovchi muhim mexanizmdir. Taqdim etilgan chizmada ushbu tizimning bosqichlari va ularning o'zaro aloqadorligi izchil ifodalangan. Birinchi bosqich — risklarni tahlil qilish, aniqlash va boshqarish. Bu bosqichda yashil iqtisodiyot doirasidagi loyihalarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan potentsial

xavf omillari aniqlanadi va ularning iqtisodiy, ekologik yoki ijtimoiy oqibatlari tahlil qilinadi. Ikkinchi bosqich — risk jarayonlarini optimallashtirish. Bu yerda aniqlangan xavf omillarini kamaytirish, resurslardan samarali foydalanish, texnologik yechimlarni joriy etish orqali xavflarni minimallashtirish yo'llari ishlab chiqiladi. Uchinchi bosqichda — yashil iqtisodiyot tamoyillarini qo'llash orqali xavflarni kamaytirish bilan birga, ekologik va ijtimoiy manfaatlarni ta'minlashga yo'naltirilgan barqaror yondashuvlar qo'llaniladi.

To'rtinchi bosqich esa — risklarni tahlil qilish va yaxlit boshqaruvning har bir bosqichida riskli vaziyatlarni boshqarish samaradorligini baholashdan iborat bo'lib, bu orqali har bir qaror yoki faoliyat yo'nalishining risk darajasi aniqlanadi va samaradorlik ko'rsatkichlari bilan solishtiriladi. Keyingi bosqichda — optimal nazorat mexanizmlarini tadbiq etish nazarda tutiladi. Bu bosqichda risklarni kamaytirish uchun doimiy nazorat tizimlari ishlab chiqiladi va real vaqt rejimida faoliyatlar monitoring qilinadi. Oxirgi, yakunlovchi bosqichda esa — risklarni boshqarish samaradorligini monitoring qilish amalga oshiriladi. Bu jarayon orqali tizimning umumiy

¹⁴⁸ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan

natijalari baholanadi, aniqlangan kamchiliklar tahlil qilinadi va zarur hollarda tuzatish choralari ko‘riladi.

Xulosa va tavsiyalar: Yashil iqtisodiyot tamoyillari asosida risklarni baholash tizimi zamonaviy iqtisodiy rivojlanish talablari bilan uyg‘unlashgan holda takomillashtirilishi zarur. Bu yondashuv nafaqat ekologik xavflarni kamaytiradi, balki korxonalar va davlat siyosatining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Xususan, ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy omillarni birgalikda baholovchi tizim risklarning kompleks tahlilini ta‘minlaydi. Bu esa investitsiyaviy qarorlar qabul qilishda aniqlik va barqarorlikni oshiradi. Shuningdek, yashil indikatorlar asosida shakllangan baholash modeli korxonalarda ekologik xavflarni oldindan aniqlab, ularning profilaktikasiga imkon yaratadi. Natijada, barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish, ekologik xavfsizlikni ta‘minlash va xalqaro ekologik standartlarga moslashuv imkoni kengayadi.

Xulosadan kelib chiqib, shularni tavsiya qilish mumkin:

- mavjud risk baholash tizimlariga ekologik indikatorlarni integratsiya qilish.
- yashil iqtisodiy yondashuv asosida milliy baholash metodologiyasini ishlab chiqish.
- davlat ekologik siyosatida risk menejmentiga alohida o‘rin berish.
- korxonalar uchun yashil risk auditi joriy etish.
- xalqaro tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNEP. (2011). *Towards a green economy: Pathways to sustainable development and poverty eradication*. United Nations Environment Programme.
2. Sachs, J. D. (2015). *The age of sustainable development*. Columbia University Press.
3. OECD. (2013). *Putting green growth at the heart of development*. OECD Publishing.
4. Hasanov, B., & Karimov, X. (2021). Yashil iqtisodiyot sharoitida ekologik risklarni boshqarish. *Iqtisodiyot va Innovatsion Texnologiyalar*, (4), 123–130.
5. Xitoy Xalq Respublikasining ekologik strategiyasi: Global yashil o‘shish tajribasi. (2020). Pekin: Xalq nashriyoti.
6. Qodirov, A. (2022). O‘zbekiston iqtisodiyotida yashil indikatorlardan foydalanish tajribalari. *Barqaror Taraqqiyot Ilmiy Nashri*, (3), 87–94.
7. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2012). *Green growth and the future of industrial production*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264178962-en>
8. Porter, M. E., & van der Linde, C. (1995). Toward a new conception of the environment-competitiveness relationship. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), 97–118. <https://doi.org/10.1257/jep.9.4.97>
9. Khamidov, B. (2021). Yashil iqtisodiyot asosida sanoat rivojlanishini baholash. *TDIU Ilmiy jurnali*, 4(2), 45–52.
10. Zaynutdinov, R. (2022). Yashil iqtisodiyot sharoitida korxonalarda risklarni boshqarishning zamonaviy usullari. *O‘zbekiston Iqtisodiyoti Jurnal*, 6(3), 35–41.
11. World Bank. (2022). *Uzbekistan: Pathways to a green and resilient economy*. World Bank Group. <https://www.worldbank.org>
12. International Finance Corporation. (2019). *Green industrial policy: Concept, policies, country experiences*. IFC Publications. <https://www.ifc.org>
13. Tan, A. R., Matzen, D., McAloone, T. C., & Evans, S. (2010). Strategies for designing and developing services for manufacturing firms. *CIRP Journal of Manufacturing Science and Technology*, 3(2), 90–97. <https://doi.org/10.1016/j.cirpj.2010.12.001>